

Konzervatívnak túl liberális, liberálisnak túl konzervatív. Mi az?

Kenneth Dyson: Conservative Liberalism, Ordo-liberalism, and the State: Disciplining Democracy and the Market.
Oxford University Press: Oxford, UK, xxxix+542. o.

CZEGLÉDI PÁL

egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtan és Világgazdaságtan Intézet,
czegelegedi.pal@econ.unideb.hu

A tudós közgazdászok manapság félreértik az ordoliberalizmust. Ez persze önmagában nem meglepő, mert a tudós közgazdászok – mint mindenki más – sok mindent félreértenek, aminek semmilyen relevanciája nincs a közgazdasági gondolkodás szempontjából. De az ordoliberalizmusnak van. A 2007–2009-es válságot övező gazdaságpolitikát magyarázó szövegek gyakran hivatkoztak az ordoliberalizmusra mint a német gazdaságpolitikát meghatározó gondolatrendszerre. Még olyan kötetek is jelentek meg (Beck & Kotz, 2017; Bratsiotis & Cobham, 2016), amelyek arra keresnek választ, hogy az ordoliberalizmus csak egy német furcsaság-e, vagy valóban komolyan kell venni. Az olyan sztárközgazdászok, mint Tyler Cowen vagy Paul Krugman megnyilvánulásai azonban azt tükrözik: nem értik az ordoliberalizmust. Hiszen mi más lehet a magyarázata annak, hogy Krugman (2014) szerint létezik olyan, hogy „német logika”, vagy hogy Cowen (2018) szerint Wilhelm Röpke – az ordoliberalizmus egyik klasszikus szerzője – „harmadrangú agrárközgazdász”?

Miért ennyire érthetetlen az ordoliberalizmus? Kenneth Dyson 2021-ben megjelent, igen vaskos, nemcsak ordoliberalis szellemű művek feldolgozásán, hanem interjúk és eddig ismeretlen archív tanulmányok, jegyzőkönyvek vizsgálatán alapuló kötete ugyan nem ezt a kérdést teszi fel az ordoliberalizmussal kapcsolatban, hanem annak elmélettörténeti összefüggéseit és jelenhez szóló útmutatásait keresi, de ezt a kérdést is segít megválaszolni. A válasz pedig, röviden: azért, mert túl bonyolult, és nem helyezhető el a napi politika felszínes vitáiban kialakult bal-jobb tengelyen. Hogyan beszélhet valaki a piac túlkapásairól, a túlzott *laissez faire*-ről, a liberális társadalom betegségeiről, miközben vehemensen ellenzi az állami beavatkozást, a *New Deal*t és a jóléti államot? Hogyan lehet liberálisnak lenni úgy, hogy lenézzük a tömegkultúrát, megadóztatnánk a reklámokat, és job-

ban félünk a többség zsarnokságától, mint amennyire bízunk annak bölcsességében? Hogyan lehetünk az „erős állam” hívei, miközben a lehető legtöbb gazdaságpolitikai területen a szabálykövetéshez ragaszkodunk? Az ordoliberalizmus, ahogy Dyson munkájából kiderül, nem helyezhető el a szokásos (egydimenziós) tengelyen anélkül, hogy ezzel a leegyszerűsítéssel teljesen ki ne üresítsen – és ezzel értelmetlennek ne tennék. Dyson műve nem szorítkozik egy dimenzióra. Először is – ahogy a mű címe is sejteti – nem kuriózumként, egyedülálló zárványként mutatja be az ordoliberalizmust, hanem a nyugati világra jellemző, és ma is alakuló egyik eszmeáramlat, a konzervatív liberalizmus részeként. Ezzel azt is világossá teszi: nem német furcsaságról van szó. Bár valóban Németországban érte el a legnagyobb befolyást a második világháború után az akadémiai szférában és a gazdaságpolitikában, a nyugati világ minden részében található ebben az áramlatba tartozó szerzőket. Másrészt, Dyson feltárja azokat a szellemi gyökereket, amelyekből az ordoliberalizmus és a konzervatív liberalizmus táplálkozik: a morálfilozófia és a teológia releváns áramlatait, valamint az arisztokrata liberalizmus fő meglátásait. Harmadrészt, a mű külön-külön fejezetben részletesen elemzi az ordoliberalis gondolatok német, brit-amerikai és olasz-francia megjelenését.

Miért nehéz tehát megértenie a jelen közgazdászainak az ordoliberalizmust? Dyson kötetéből három tágabb ok olvasható ki. Az egyik az ordoliberalizmus a jelen közgazdászai számára idegen filozófiai alapja és az abból eredeztethető filozófus-közgazdász attitűd szintén idegen volta. A másik a keynesi közgazdaságtan általánossá válása. A harmadik pedig az, hogy egy-egy gondolatrendszer elterjedését a politikában érvényesíthető érdekek is befolyásolják, és kérdés, hogy ezen érdekek alátámaszthatók-e valamilyen gondolatrendszerrel. S az ordoliberalizmussal – természetéből fakadóan – igen kevés csoportérdek támasztható alá. Az alábbiakban e három okra térek ki részletesebben, ezzel együtt bemutatva Dyson fő meglátásait is.

Az ordoliberalizmus alapító atyái széleskörű humán műveltséggel rendelkeztek, és járatosak voltak a kor (a 20. század eleje) filozófiájában. Az ordoliberalizmus doyenjének, Walter Euckennek például nem is kellett nagyon messzire mennie ezért, hiszen az édesapja, Rudolf Eucken a kor meghatározó filozófusa volt, akit még irodalmi Nobel-díjjal is jutalmaztak 1908-ban (*The Nobel Prize in Literature*, 2022). Dyson részletesen elemzi, hogy a kor német, angol és francia filozófusai hogyan hatottak az ordoliberalis szerzőkre. Könnyebb összefoglalni azt, hogy kit utasítottak el, mint azt, hogy kikre támaszkodtak. Tehát: Freud, Marx, Nietzsche, Hegel, Rousseau, Foucault – ők azok, akiknek a filozófiáját egységesen elutasították az ordoliberalis szerzők, a materializmussal, a nihilizmussal, az erkölcsi relativizmussal, a naiv empiricizmussal és az utilitarizmussal szemben foglalta állást. Az utóbbi kettővel való szembehelyezkedés azt jelenti, hogy az ordoliberalisok a jelen közgazdászaival – akik számára az empiria a statisztikai adatok feldolgozá-

sával, míg az elme az aggyal egyenlő, az erkölcs pedig a hasznossági függvény egy argumentuma – sem igazán értenének szót.

Ha Frank Knight nem vétőzza meg Friedrich Hayek eredeti javaslatát, akkor a Mont Pèlerin Society-t, a „neoliberalizmus” legfontosabb szervezetét Acton-Tocqueville Society-nek hívnák napjainkban (139–140. o.), vagyis két hívó katolikus arisztokratáról nevezték volna el. Hogyan lehet ez? Először is természetesen úgy, hogy mindketten liberálisok voltak. Másodszor, sem az „arisztokrata”, sem a „hívó” jelző (még a „katolikus” sem) zárja ki azt, hogy liberálisok – és ezzel együtt gazdasági értelemben véve is liberálisok – legyünk. Sőt, Dyson megmutatja (129–161. o.), hogy létezik egy európai arisztokrata liberális hagyomány, amely a (neo)liberalizmus minden ágára hatott, de leginkább a kötet tárgyát képező konzervatív liberalizmust és ordoliberalizmust befolyásolta. Az előbbieket után nem meglepő, hogy Alexis de Tocqueville és Lord John Acton a legfontosabbak között említhetők az effajta hatást tekintve. A legnagyobb hatású arisztokrata liberális azonban nem Tocqueville és nem is Acton, hanem – s ez viszont már meglepő – Johann Wolfgang von Goethe. Ez rámutat az ordoliberalizmus egy másik anakronisztikusnak tűnő tulajdonságára: a humán tudományok, illetve az irodalom és a közgazdaságtani érvelés közötti kapcsolatteremtésre való hajlandóságára. Melyik közgazdász hivatkozna ma Goethére (vagy bármely más szépíróra) a monetáris politikával kapcsolatos érvelés megerősítéseként, ahogy Otto Veit tette (142. o.)?

Ezen etikai alapok azt is jelentik, hogy a *de gustibus non est disputandum* nem tartozik azon axiómák közé, amelyeket az ordoliberalisok elfogadnak. Filozófus-közgazdászok és filozófus-jogászok voltak, akik a piacgazdaság elkötelezett híveiként nemcsak a tömegek akarata által vezérelt jóléti intézkedéseket nem voltak restek kritizálni, hanem a piacgazdaság által kitermelt tömegtársadalmat és tömegizlést sem.

Az ordoliberalis szerzők etikájára nagy hatással volt a vallás is: egyrészt, mert sokuk vallásos volt, másrészt, mert a gazdasági rend működéséhez szükséges etikai rend forrását látták benne. Dyson egy egész fejezetet (210–237. o.) szán az ordoliberalizmus valláshoz való viszonyának feltárására, és megmutatja, hogy leginkább a lutheránus, illetve a kálvinista teológiával egyeztethető össze. A katolikus teológiához, illetve a katolikus társadalmi tanításhoz (*Catholic Social Thought*) való viszony pedig folyamatosan kérdéseket vetett fel e közgazdászok számára, annak ellenére, hogy taktikai szempontból egyetértettek abban, hogy az ordoliberalis-program katolikus gyökereit is meg kell találni (223–224. o.).

A katolikus és protestáns felfogásbeli különbségek megjelennek a nevezetes „szociális piacgazdasághoz” való hozzáállásban is. A protestáns felfogás szerint ugyanis a segítség az önmagunkon való segítség képességének elősegítése, míg a katolikus megközelítés a szegényeken való feltétel nélküli segítséget írja elő (226. o.). Nehéz ebben a dilemmában nem észrevenni Buchanan (1977, 169–180. o.) szamaritánus-dilemmáját, Dyson mégsem veszi észre, pedig sokat hivatkozik

Buchananre. E felfogásbeli eltéréseknek közvetlen gazdaságpolitikai következménye is van, amit Kurt Biedenkopf és Norbert Blüm, két prominens CDU-politikus jóléti államhoz való hozzáállásának különbségei is jól illusztrálnak (231. o.). Dyson szerint a protestáns teológiával való nagyobb összhangjuk az egyik olyan ok, ami miatt az ordoliberalis gondolatok népszerűbbek Észak-Európában és -Amerikában, mint délen (235. o.). Az ordoliberalizmus másik furcsasága a modern közgazdasági érvelés egyes, a jelen közgazdászai által teljeséggel elfogadott elemeinek merev elutasítása, amelynek részleteit legjobban az ordoliberalizmus országokénti fogadtatását taglalva mutatja be Dyson. E fejezetekben néhány neves közgazdász gondolkodásába is betekintést kap az olvasó, nagyrészt olyanokéba, akik – úgy vélem – nem igazán ismertek közgazdász-körökben. Ilyen a brit eset legfontosabb szereplője, Ralph Hawtrey is, aki egészen a keynesi gondolatok uralkodóvá válásáig azokkal szemben, képviselte azt a „*treasurey view*”-nak nevezett álláspontot, amely kiegyensúlyozott, szigorú fiskális és monetáris politikát akar, miközben Hawtrey a recesszió ellensúlyozásában a laza monetáris politikának nagyobb szerepet szánt, mint Keynes.

Az amerikai eset főszereplője a közgazdaságtant a filozófiával és az etikával vegyítő Frank Knight és tanítványa, a „praktikusabb” szemléletű Henry Simons – a régi chicagói iskola két nagy alakja. Simons szintén a szabálykövető monetáris politika híve volt, tőle származik például az azóta chicagói tervként (*Chicago Plan*) elhíresült, a bankok számára 100 százalékos tartalékolást előíró javaslat. Dyson e konzervatív liberális hagyomány továbbvivőjének tekinti James Buchanant is, aki Viktor Vanbergen keresztül a német ordoliberalis gondolkodásba is új életet lehel az alkotmányos közgazdaságtan alapjainak lefektetésével.

A keynesizmus elutasítása tehát meglehetősen nehezen átjárható falat húz a modern közgazdaságtan és az ordoliberalizmus klasszikusai közé. S ez az elutasítás – tudományos elméletekről lévén szó – szokatlanul kemény: Simons fasiszta bibliának nevezte Keynes *Általános elméletét* (290. o.), Röpke az iszlámhoz hasonlította a keynesizmust (271. o.), ami ellen harcolni kell, Eucken a merkantilizmus újjáéledést (271. o.) látta benne, Hawtrey pedig magának Keynesnek volt az egyik legélesebb brit kritikusa (283. o.).

A fent említett filozófiai különbségnek köszönhetően az ordoliberalizmus nagyjai a közgazdaságtan specializálódásával és technikaivá válásával sem voltak kibékülve. Az ordoliberalizmus tehát elutasította a Keynes és Samuelson nevével fémjelzett fordulatot – már csak ezért sem véletlen, hogy az amerikai közgazdaságtan ezt megelőző korszakának nagyjaival, Frank Knighttal, Henry Simons-szal, és a régi chicagói iskola értékeit leghívebben továbbvivő James Buchanannal rokonítható leginkább. A francia és az olasz közgazdasági gondolkodásban is jelen volt, és van a konzervatív liberalizmus, amit Dyson külön fejezetben tárgyal (308–349. o.). A francia anti-Keynes a liberális Jacques Rueff volt, az olasz pedig Luigi Einaudi.

Miközben Dyson hangsúlyozza, hogy az ordoliberalizmus nem kizárólag német jelenség, és részletesen bemutatja, hogyan vannak jelen az ordoliberalis gondolatok a brit, a francia, az olasz és az amerikai gondolkodásban, azt is világossá teszi, hogy Németország az egyetlen olyan ország, ahol a nemzeti egységét kifejező mitológiának (*national unifying mythology*) is a részét képezi. Nem csoda tehát, hogy a leghosszabb, csaknem 60 oldalas (350–409. o.) fejezet a német esetet elemzi, azt a kérdést vizsgálva, hogy mennyire ordoliberalis a német gazdaságpolitika. A válasz – nem meglepő módon – az, hogy nyomokban igen, de messze nem annyira, mint amennyire a Dyson által fundamentalista ordoliberalisoknak nevezett csoport tagjai szeretnék volna, vagy szeretnék ma is. Igaz, a '30-as évek eleji Lautenbach-terv körüli viták tárgyalásából az is kiderül, hogy sem Röpke, sem Eucken nem elleneztek válságos időkben a keynesi megoldásokat (380–387. o.), még ha akkor nem is hívták így őket, és nem is keynesi érveléssel támasztották őket alá. Az európai integráció gyakorlati megvalósulása viszont nem egyezett az ordoliberalis elképzelésekkel (395–409. o.).

Az eszmék elterjedését befolyásoló érdekek szerepét bemutatva kétfajta érdekkonfliktust tárgyal Dyson. Egyrészt, az eszmék népszerűségét, illetve elfogadottságát az is befolyásolja, hogy az azokból következő gazdaságpolitikai lépések mennyire vannak összhangban azzal, amit az adott csoport egyébként is szeretne. Másrészt, az ideológiai érdekcsoportok érdekei is ütköznek. Dyson mindkettővel foglalkozik. Mivel az ordoliberalizmus a monetáris és fiskális stabilitás pártján áll, közvetlenül inkább a megtakarítók érdekeinek felel meg, s így – érvel Dyson – népszerűbbek azokban a gazdag, észak-európai országokban, amelyek jellemzően kölcsönadnak és nem -vesznek.

Az ideológiai érdekcsoportok érdekeinek ütközését illusztrálандó Dyson többször visszatér arra a liberális belharcra, ami az ordoliberalisok (főleg Wilhelm Röpke és Alexander Rüstow) és a „*laissez faire*”-liberálisok (például Ludwig von Mises vagy Murray Rothbard) között zajlott, és ami miatt végül az előbbieket közül a legtöbben el is hagyták a Mont Pèlerin Society-t. Hasonló rivalizálás folyt a *think tank*ek és a kutatóintézetek között a potenciális támogatók pénzéért, és az angolszász világban – főként Amerikában – a „*laissez faire*”-t, illetve keresztény libertáriánus nézeteket jobban el lehetett adni. A jelenlegi amerikai *think tank*- és kutatóintézet-mezőny elnézve azonban az embernek az az érzése, hogy Dyson eltúlozza ezt az ellentétet. Az ordoliberalizmus klasszikusainak számos művét például a Ludwig von Mises Institute adja ki angolul – és teszi ingyen elérhetővé.

Az „erős állam” koncepciója az egyik akadály annak, hogy az ordoliberalizmus népszerű legyen. A kis állam híveinek ugyanis az erős állam gyanúsan hangzik, a nagy állam híveinek viszont egy erős állam túl kicsi, hiszen erőssé az teszi, hogy képes ellenállni az érdekcsoportoknak és más politikai csábításnak. Ezen kívül az ordoliberalizmus keveset mond arról, hogy hogyan lehetne erős állam ott, ahol nincsenek meg az intézményi feltételei. Jól mutatja ezt a dilemmát az

olasz konzervatív liberalizmusról szóló fél fejezet. Az olasz konzervatív liberálisok megoldása az volt, hogy a „külső fegyelem” eszközeként támogatták az európai integráció szabálykövető megoldásait. Ez azonban politikailag fenntarthatatlannak bizonyulhat, főleg válságos időkben.

Van-e jövője a konzervatív liberalizmusnak és az ordoliberalizmusnak? Ha a mélyebben ülő eszmék sorsát a felszínen folyó ideológiai harc határozza meg – mint ahogy ezt a mű számos ponton alátámasztja – akkor fényes jövőt nem sok okunk van várni. A „népi” jobboldal és „szabadpiaci-woke” baloldal között húzható, éppen kialakulóban lévő (Davies, 2020) új számegegyenesen a többdimenziós ordoliberalizmus ugyanúgy nem helyezhető el – vagy talán még kevésbé – mint a régin. Egy-egy válság közepén azért jól jön majd bűnbaknak, a kilábaláshoz meg iránytűnek.

Hivatkozások

- Beck, T., Kotz, H.-H. (eds.). (2017). *Ordoliberalism: A German Oddity?* London, UK.: CEPR Press. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/files/OrdoliberalismNov22.pdf>
- Bratsiotis, G., Cobham, D. (eds.). (2016). *German Macro: How It's Different and Why That Matters*. Brussels, Belgium: European Policy Center. Retrieved from [https://www.epc.eu/content/PDF/2016/German macro how its different and why that matters.pdf](https://www.epc.eu/content/PDF/2016/German%20macro%20how%20its%20different%20and%20why%20that%20matters.pdf)
- Buchanan, J. (1977). *Freedom in Constitutional Contract: Perspectives of a Political Economist*. College Station, TX, USA: Texas A & M University Press.
- Cowen, T. (2018). *Quinn Slobodian's *Globalists**. Blogbejegyzés, *Marginal Revolution*, február 22. <https://marginalrevolution.com/marginalrevolution/2018/02/quinn-slobodians-globalists.html>
- Davies S. (2020). *The Economics and Politics of Brexit: The Realignment of British Public Life*. Great Barrington MA, USA: American Institute for Economic Research.
- Krugman, P. (2014). *Ordoarithmetic*. Blogbejegyzés, *Conscience of a Liberal*, október 1. <https://archive.nytimes.com/krugman.blogs.nytimes.com/2014/10/01/ordoarithmetic>
- The Nobel Prize in Literature*. (2022). The Nobel Prize in Literature 1908. NobelPrize.org. Nobel Prize Outreach AB 2022. Sat. 20 Aug 2022. <<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1908/summary/>>